

سینه مخنوم

شیر

حکمت علیا

جلد سی و یکم

سرشناسه: جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۱۲-
 عنوان و پدیدآور: حقیق مختوم جلد سی و یکم: شرح حکمت متعالیه / مولف: آیت الله جوادی آملی: تحقیق و تدوین: منصور شمس علیپور.
 مشخصات ظاهری: قم: اسراء، ۱۳۹۸.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۳۵-۷۳-۹
 یادداشت: فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 یادداشت: ج-۳۱ چاپ اول: ۱۳۹۸.
 یادداشت: کتابنامه.
 عنوان دیگر: شرح حکمت متعالیه
 موضوع: صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹-۱۰۵۰ق، الاسفار الاربعه - نقد و تفسیر
 موضوع: فلسفه اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴ حکمت متعالیه.
 شناسه افزوده: شمس علیپور، منصور.
 رده بندی کنگره: ج ۹ / ۱۰۸۳ BBR
 رده بندی دی.بی: ۱۸۹ / ۲۹۷
 شماره کتابخانه ملی: ۶۳۹۷-۷۷م

پژوهشگاه علوم و حیانی معارج

- کتاب: شرح حکمت متعالیه بخش یکم از جلد هشتم)
- مؤلف: آیت الله جوادی آملی (دام ظلّه العالی)
- تحقیق و تدوین: منصور شمس علیپور
- مدیر تولید: حمیدرضا ابراهیمی
- ویرایش: علیرضا تاجیک
- حروف نگاری و صفحه آرایی: پژوهشگاه علوم و حیانی معارج
- ناشر: مرکز نشر اسراء
- چاپخانه: مرکز چاپ اسراء
- نوبت چاپ: اول
- سال نشر: زمستان ۱۳۹۸ هـ. ش
- شابک (جلد سی و یکم): ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۳۵-۷۳-۹
- تیراژ: ۵۰۰ جلد
- قیمت: ۷۲۰۰۰ ریال

همه حقوق طبع محفوظ است

آدرس: قم، بلوار ۷۵ متری عمار یاسر، نش خیابان قدوسی، بنیاد بین المللی علوم و حیانی اسراء

تلفن: ۳۷۷۶۵۳۵۶ - ۳۷۷۶۵۳۵۷

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۱۱۸۲

پست الکترونیک: nashresra@gmail.com

www.nashresra.ir

فهرست موضوعات

بیش نوشتار مؤلف بر سفر نفس ۱۳

سفر چهارم. علم النفس

نگاهی گذرا به علم النفس در کتاب «الحكمة المتعالية في الاسفار العقلية الاربعة» ۱۷

تمهید ۱۷

نکته‌هایی در باب نفس شناسی در حکمت متعالیه ۱۹

الف. ارتباط نفس شناسی با اسفار چهارگانه عقلی ۱۹

ب. سفر چهارم و علم النفس ۲۲

ج. نتایج نفس شناسی در حکمت متعالیه ۲۴

د. ساختار علم النفس اسفار ۲۶

باب اول. احکام عام نفس

فصل ۱. تعریف نفس

تمهید (نمای کلی از «چرایی تکنون نفس») ۳۳

توضیح سه اصطلاح ۳۳

الف. عنایت باری ۳۴

ب. فیض اقدس و مقدس ۳۵

ج. ترتیب الاشرف فالاشرف ۳۸

سیزده نکته در بیان «چرایی تکنون نفس» ۴۰

مقام نخست: برهان بر وجود نفس ۵۰

مقام دوم: بیان حد حقیقی نفس	۶۱
اصطلاح‌شناسی مقام تدبیری نفس	۶۲
نکته نخست: وجه تسمیه جوهر نفسانی به قوه، کمال و صورت	۶۳
نکته دوم: تمرکز بر «فاعلیت تدبیری» در تسمیه جوهر نفسانی به «نفس»	۷۹
مقام سوم: مبنای نوآورانه صدرالمتألهین در بیان حد حقیقی نفس	۹۵
مطلب مقدماتی	۹۶
بیان دقیق مدعای صدرالمتألهین در تحدید نفس	۹۸
برهان بر مدعای صدرالمتألهین در تحدید نفس	۱۰۲
برهان نخست صدرالمتألهین	۱۰۷
برهان دوم صدرالمتألهین	۱۱۰
نتیجه مشترک از دو برهان صدرالمتألهین	۱۱۳
جمع‌بندی نظریه صدرالمتألهین	۱۲۴
مقام چهارم: بازگشت به تحدید حقیقی نفس	۱۳۳
مطلب یکم. معنای «کمال اول» در تعریف نفس	۱۳۳
چهار نکته در باب تقسیم کمال	۱۳۵
«کمال اول لجسم طبیعی» و پاسخ یک پرسش	۱۳۷
مطلب دوم. معنای «جسم» در تعریف نفس	۱۴۰
مطلب سوم. معنای قید «آلی» در تعریف نفس	۱۴۵
مطلب چهارم. تدقیق در بیان تعریف عام نفس	۱۴۹
نقش نظریه‌های طبیعت‌شناسانه در متافیزیک	۱۵۲
مطلب پنجم. اشکال به تعریف عام نفس و پاسخ به آن	۱۵۵
تاریخچه اشکال بر تعریف عام نفس	۱۵۵
پاسخ صدرالمتألهین به اشکال بر تعریف عام نفس	۱۶۱
مطلب ششم. معنای قید «ذی حیاة» در تعریف نفس	۱۶۳
سخن ابن‌سینا درباره قید «ذی حیاة» و اشکال بر تعریف عام نفس	۱۶۳
پاسخ صدرالمتألهین به اشکال درباره قید «ذی حیاة»	۱۶۶
مطلب هفتم. اشکال بر اثبات نفس از راه «ذی حیاة» بودن جسم	۱۷۱
پاسخ صدرالمتألهین به اشکال بر اثبات وجود نفس	۱۷۲

اشارات فصل ۱

- یکم. ضرورت هجرت علم النفس از فن طبیعی به علم الهی ۱۸۵
- دوم. تفاوت طبیعی شمردن علم النفس در حکمت متعالیه و حکمت‌های پیشین ۱۸۷
- سوم. اشاره به تفسیر نهایی حکمت متعالیه از «مضاف نبودن نفس» ۱۸۹

فصل ۲. ماهیت نفس

- تمهید ۱۹۳
- مقام نخست. دلایل ضرورت طرح مسئله ۱۹۴
- مبنای متفاوت صدرالمآلهین در تعریف نفس، و «ضرورت طرح مسئله» ۱۹۵
- دو مسئله فلسفی جداگانه ۱۹۷
- مطالب پنجگانه در تحلیل «ضرورت طرح مسئله» ۱۹۷
- مطلب نخست. تحلیل مفهوم «کمال» و ارتباطش با جوهریت و عرضیت ۱۹۸
- مطلب دوم. پاسخ به یک اشکال مهم (نقد ادله ابتدایی بر جوهریت نفس) ۲۰۰
- مطلب سوم. تحلیل دقیق‌تر «متافیزیک جوهر و عرض» ۲۰۴
- مطلب چهارم. استفاده از «متافیزیک جوهر و عرض» در نقد دلیل جوهریت نفس ۲۱۴
- مطلب پنجم. نقد دلیلی دیگر در اثبات جوهریت نفس ۲۱۷
- مقام دوم. برهان بر جوهریت مطلق نفس ۲۲۳
- مطلب نخست. طرح اجمالی برهان بر جوهریت مطلق نفس ۲۲۳
- مطلب دوم. نظریه سهروردی درباره اجسام ۲۲۵
- مطلب سوم. نقد صدرالمآلهین بر نظریه سهروردی درباره اجسام ۲۲۷
- مطلب چهارم. تقریر تفصیلی برهان بر جوهریت نفس حیوانی ۲۳۱
- مطلب پنجم. تقریر برهان بر جوهریت نفس نباتی ۲۳۳
- مطلب ششم. نقد علامه طباطبائی بر برهان جوهریت مطلق نفس ۲۳۵

اشارات فصل ۲

- یکم. انقلاب ماهیت به مفهوم با اوج عروج حکمت متعالیه ۲۳۹
- دوم. دامنه تحولات فلسفی با برجیده شدن ماهیت ۲۴۱
- سوم. تکمیل برهان جوهریت نفس از راه «جزء مرکب بودن نفس» ۲۴۳

باب دوم. در ماهیت نفس حیوانی، و بیان جوهریت و نحوه تجرد آن

فصل ۱. جوهریت نفس حیوانی

۲۴۹	تمهید.....
۲۵۴	ساختار کلی فصل.....
۲۵۶	دوازده مطلب درباره مبادی تصویری بحث «مزاج».....
۲۷۷	برهان نخست.....
۲۷۷	تقریر برهان نخست.....
۲۷۸	مخور اول برهان. شرایط ویژه بدن حیوانی.....
۲۷۹	مخور دوم برهان. لزوم نگهدارنده برای ترکیب عنصری.....
۲۸۰	نکته فرعی: تفاوت مبنای صدرالمتهلین با ابن سینا.....
۲۸۲	اثبات مدعای اصلی: «نفس غیر از مزاج است».....
۲۸۵	بررسی اشکال‌های برهان نخست.....
۲۸۵	اشکال یکم بر برهان نخست (حفظ ترکیب با عامل قاسر بیرونی).....
۲۸۷	پاسخ به اشکال یکم.....
۲۸۷	دو اصل متافیزیکی درباره «نحوه تأثیر عامل قاسر».....
۲۸۸	دو مورد از پدیده «انحفاظ قسری».....
۲۸۹	تحلیل «انحفاظ قسری در ترکیب بدنی» با مشخص موارد دو گانه.....
۲۹۲	اشکال دوم بر برهان نخست («خردی و چسبندگی اجزاء» بدیل نفس در حفظ ترکیب)....
۲۹۵	پاسخ به اشکال دوم.....
۲۹۶	«تبیین بدیل» در رد پاسخ اشکال دوم.....
۲۹۸	نقد تبیین بدیل.....
۲۹۹	تکمیل تبیین بدیل در رد نقد.....
۳۰۰	پاسخ به تکمله تبیین بدیل.....
۳۰۱	اشکال سوم بر برهان نخست (گردآمدن و ماندن «اتفاقی» اجزای ترکیب).....
۳۰۲	پاسخ به اشکال سوم.....
	اشکال چهارم بر برهان نخست (عامل ترکیب: «تحریک مادی والدین» یا
۳۰۴	«مزاج رحم»).....
۳۰۵	پاسخ به اشکال چهارم.....

۳۰۶	وجه نخست در پاسخ به اشکال چهارم
۳۰۷	وجه دوم در پاسخ به اشکال چهارم
۳۰۹	وجه سوم در پاسخ به اشکال چهارم
	اشکال پنجم بر برهان نخست (ثبات جسد میت در مدت کوتاه، شاهد عدم
۳۱۰	نیاز به نفس)
۳۱۲	پاسخ به اشکال پنجم
۳۱۴	توضیح بیشتر و دقیق‌تر دربارهٔ مرحلهٔ نخست
۳۱۸	نتیجه‌گیری نهایی
	اشکال ششم بر برهان نخست (اشکال بر اصل «توقف افاضه نفس بر حصول
۳۱۹	مزاج ویژه»)
۳۲۰	گام نخست. طرح اصل اشکال
۳۲۴	گام دوم. پاسخ فخرالدین رازی به اشکال ششم
۳۳۰	گام سوم. تحلیل و انتقاد از پاسخ فخرالدین رازی
۳۴۵	گام چهارم. تحقیق نصیرالدین طوسی در اصل مسئله
۳۵۰	گام پنجم. تحلیل صدرالمتألهین از تحقیق نصیرالدین طوسی
۳۶۹	برهان دوم
۳۶۹	تقریر نخست از برهان دوم
۳۷۱	تقریر دوم از برهان دوم
۳۷۳	پاسخ به یک اشکال محتمل
۳۷۷	برهان سوم
۳۸۱	پاسخ به یک اشکال
۳۸۴	تحکیم برهان سوم در تقریری مشابه
۳۸۵	اختلاف نظر رازی و طوسی در تفسیر سخن ابن سینا
۳۸۷	الف. تفسیر فخرالدین رازی از سخن ابن سینا
۳۸۹	ب. تفسیر نصیرالدین طوسی از سخن ابن سینا
۳۹۱	برهان چهارم
۳۹۲	بیان دو اصل در «تحقق ادراک حسی» برای اثبات مقدمه ۲
۳۹۵	بررسی دو احتمال در استدلال بر مقدمه ۲

۳۹۸.....	برهان پنجم
۴۰۰.....	برهان ششم
۴۰۳.....	نفی دو احتمال، و اثبات مدرکیت نفس
۴۰۴.....	اشاره‌ای به نحوه معقولیت اعراض
۴۰۷.....	برهان هفتم
۴۰۹.....	توضیح و تکمیل
۴۱۱.....	برهان هشتم
۴۱۲.....	گام نخست. استدلال هشتم بر مدعای «غیریت نفس و مزاج»
۴۱۴.....	گام دوم. انتقاد فخرالدین رازی از استدلال هشتم
۴۱۵.....	گام سوم. پاسخ صدرالمতألهین به انتقاد فخرالدین رازی
۴۱۷.....	برهان نهم
۴۱۹.....	انتقاد فخرالدین رازی از استدلال نهم
۴۱۹.....	پاسخ صدرالمতألهین به نقض فخرالدین رازی

فصل ۲. برهان‌های تجرد نفس حیوانی

۴۲۳.....	مراحل سه گانه مباحث نفس در اسفار
۴۲۴.....	سه مدعا درباره «تجرد نفس»
۴۲۵.....	پیشینه بررسی فلسفی در باب تجرد نفس حیوانی
۴۲۹.....	برهان نخست
۴۳۳.....	علم تجربی جدید و تبیین دقیق‌تر برهان نخست
۴۳۴.....	برهان دوم
۴۳۶.....	تبیین مقدمه مشترک در هر دو وجه (مقدمه نخست)
۴۳۷.....	استدلال بر جزیی بودن ادراک حیوانات از «رنج» و «خوشی»
۴۴۳.....	وجه نخست از برهان دوم
۴۴۶.....	وجه دوم از برهان دوم
۴۴۷.....	اثبات مقدمه دوم (قیاس فرعی وجه دوم)
۴۵۶.....	جمع‌بندی وجه دوم از برهان دوم
۴۵۷.....	تذکر چند نکته
۴۶۲.....	برهان سوم

۴۶۵ تعلیقۀ علامه طباطبائی بر برهان سوم

اشارات فصل ۲

۴۶۷ یکم. اشاره‌ای به سرگذشت توحیدی فلسفه الهی

۴۶۸ دوم. فرایند تحول و تکامل توحیدی حکمت متعالیه

۴۷۰ سوم. اعتماد به برخی مسائل علوم طبیعی در فلسفه الهی و سایر علوم

۴۷۲ چهارم. دشواری شناخت معارف توحیدی برای عقل

فهرست‌ها

۴۷۵ فهرست آیات

۴۷۷ فهرست روایات

۴۷۹ فهرست اشعار

۴۸۱ فهرست اعلام

۴۸۵ فهرست کتب

۴۸۹ فهرست منابع

پیش‌نوشتار مؤلف بر سفر نفس

بسم الله الرحمن الرحيم و آياه نستعين
الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على جميع الأنبياء و المرسلين و
الأئمة الهداة المهديين سيما خاتم الأنبياء و خاتم الأوصياء عليهما آلاف التحية
و الشناء بهم تتولّى و من أعدائهم تتدّى إلى الله.
عقلانيت وحياني حجتى نقلی خود را از آیه ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَ مُنْذِرِينَ لِّئَلَّا
يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَ كَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾^۱ و آیات امضایی
دیگر دارد. مسئولیت تنظیم حکمت نظری و حکمت عملی به عهده عقل نظری و
مسئولیت ایمان صائب و عمل صالح به عهده عقل عملی است. حکمت متعالیه
که وامدار تعلیم‌های دینی است در سده‌های اخیر فن رایج فلسفه اسلامی
محسوب شده و می‌شود.

کتاب شریف / سفار صدر المتألهین رحمته الله سالیان متمادی محور تدریس بوده و
هست. آنچه تا کنون به نام رحيق مختوم به طبع رسید درس‌گفتارهایی است که از
نوار پیاده و با رعایت شرایط طبع مورد بازبینی و اعمال نظر نهایی قرار گرفت و
چاپ شد. سعی بلیغ همه محققان ارجمند مشکور پروردگار باشد. آنچه هم‌اکنون

در آستانه نشر آن قرار داریم مجلد هشتم /سفر در معرفت نفس است و نیز آنچه با خواست خدای سبحان در برنامه قرار دارد مجلد نهم یعنی مبحث معاد است؛ و غیر از خدای سبحان نه مرجع است و نه مبدأ. تنظیم نهایی مبحث نفس با اشراف تامّ این جانب بر عهده محقق ارجمند جناب آقای منصور شمس‌علی‌پور است. تا کنون دو جلد از مجلد هشتم آماده چاپ شده است.

امید است همه پژوهشگران علوم اسلامی اعم از عقلی و نقلی مورد عنایت پروردگار و مظاهر علم و اراده الهی یعنی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام باشند و قلم اهل عقل و استدلال مورد قبول و سوگند قرار گیرد و مسطورات قلم فلسفی و کلامی در فهرست سوگندهای قرآنی رقم یابد. حکیمان متألّه، متکلمان الهی همانند مفسران، فقیهان و سایر نام‌آوران علوم دینی به امامت فنون معقول شناخته شوند و طالبان و پژوهشگران رشته عقلی همانند محققان فنون نقلی حریم رسالت خود را صیانت کنند. اللهم امین.

دماوند، تیرماه ۱۳۹۸

جوادی آملی